

Легеза Сергій Валерійович

кандидат історичних наук, доцент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Просп. Гагаріна, 72, 49000, Дніпро, Україна

Email: slegesa@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3767-5848

ВЕЛИКЕ МІСТО ЯК «ГОЛОС» ТА «ОБРАЗ» (НА МАТЕРІАЛАХ МІСТА ДНІПРО)

У статті розглядаються зміни в базових підходах у соціально-гуманітарному знанні до вивчення міста. Зокрема, ідеться про зміни в системі метафор, які лежать в основі дослідження міського простору. Головною тенденцією тут є поступовий перехід від домінування метафор «реального» простору в бік сконструйованих величин. «Уявне» та «символічне» стає невід'ємним елементом урбаністичних студій. Отже, доволі цікавими стають дослідження не так міської топографії чи реальних об'єктів / груп, що утворюють взаємопов'язані територіальні одиниці, як проблема символізації таких місць. Зокрема, у статті представлені результати дослідження образів «креативного міста», що існують у свідомості студентської молоді м. Дніпро. Зафіксовані певні розбіжності цих образів із реаліями Дніпра, які можна пояснювати двоїсто: з одного боку, молодь передусім звертає увагу на ті елементи об'єктів міського простору, які збігаються із засвоєною ними ідеологією креативності (де певні місця-символи, як, наприклад, система коворкінгів, важливі вже самим фактом свого існування); з другого, за будь-яких спроб самореалізації в такого роду креативному просторі користувач стикається із низкою суто практичних проблем, де символізація відступає на другий план. Оскільки можна відзначити й зміни в правилах символізації міського простору (від змін у цілісних описах міста до динаміки в системах топографічної номінації), цікавою проблемою стає еволюція узагальненого образу міста, інкорпорованого в свідомість містян. Одним із конкурентних проєктів тут стає дискурс, який доступний для містян завдяки виданням історико-краєзнавчої літератури (в умовах попередньої ідеологічної ситуації –

максимально офіційний). У статті розглянуто динаміку символізації історії Катеринослава-Дніпропетровська-Дніпра в межах принаймні трьох проєктів: традиційного, радянського та пострадянського. Представлена логіка змін у системі подій та персонажів, за допомогою яких історія міста презентується для містян у межах кожного з проєктів.

Ключові слова: урбаністичні дослідження, простір міста, символічні описи, культурний ландшафт, дискурс влади.

Дослідження міста як змінність метафор.

У соціальному пізнанні останнього століття найбільша теоретична плінність стосувалася (що цілком логічно) двох базових категорій у цій галузі знання – «суспільства» та «суб'єкта». А от третьою за динамікою змін дослідницьких концептів категорією цілком могло би стати «місто».

За більш ніж сотню років, від робіт М. Вебера до досліджень Дж. Уррі чи Дж. Ло, місто як об'єкт соціоцентричного дослідження цілком віддзеркалює і саму логіку динаміки соціального пізнання як такого. Загалом цю логіку – прив'язуючи її суто до досліджень міста гуманітаристикою – можна було би звести до змін у домінуванні трьох базових узагальнень (кожне з яких потребувало специфічного підходу до теоретизування та до практичних досліджень).

По-перше, це «місто як територія» – мабуть, найбільш стійка та зрозуміла за межами наукового загалу метафора. По суті, це безпосередній, «нульовий» рівень і сприйняття міста: через послідовність його забудови, інфраструктури, кварталів і топографії. Ця метафора, крім того, дозволяє постулювати можливість розглядати місто як цілісність, об'єкт, окрему одиницю і на онтологічному, і на пізнавальному рівні (тут достатньо згадати логіку дистанції між «Gemeinschaft» до «Gesellschaft» при переході від описів сільської общини до міського простору у Ф. Тьоніса (Tönnies 2005) або ж пошук значущих характеристик міста в царині політичного та економічного життя у М. Вебера (Weber 2017). Просторові координати, синхронічність (у значенні фіксації саме стійких системоутворювальних одиниць, що фіксували би сутність міста) та універсальність – три кити досліджень, що спираються на цю метафору.

Друге узагальнення – «місто як люди» – не менш очевидне (якщо говорити про повсякденне сприйняття міста з точки зору безпосереднього спостерігача). По суті, це психологічне центрування

на суб'єктах, погляд крізь можливість максимальної суб'єктивізації одиниць дослідження: від «окремої долі» до «типового представника». Але, починаючи від Г. Зіммеля, проблема суб'єкта в місті – і міста як сукупності окремих індивідів – розв'язується радше сепаратно (або ж принаймні в логіці зіткнення індивідуальних рис та деіндивідуалізації людини в місті як у площині послідовних взаємодій величезної кількості окремих суб'єктів). Місто, з одного боку, – це сукупність незнайомих, із усіма невротичними наслідками від необхідності підтримувати таку систему зв'язків; з другого ж боку, проживання в місті (і переживання міста) потребує максимальної індивідуалізації рис конкретного суб'єкта соціальної взаємодії – ми існуємо в міському просторі лише доти, доки маємо можливість виокремлюватися. Отже, за словами Г. Зіммеля, «психологічна основа, на якій проступає індивідуальність великого міста, – це підвищена нервовість життя, спричинена швидкою і безупинною зміною зовнішніх і внутрішніх вражень» (Simmel 2003, 315).

Нарешті, третя базова метафора, яка активно присутня в соціальному пізнанні останні десятиліття, – це «місто як образ». Найяскравіше, здається, ця метафора наявна в розмежуванні М. Серто «місця» та «простору». Якщо «місце» тяжіє до жорсткої структурності топографічного порядку, то «простір» стає вираженням дійсності повсякденних практик соціальних акторів; він не стільки реальний, скільки такий, що реалізується – тут і зараз, як мінлива послідовність реакцій на змінний контекст нашої повсякденності. М. Серто характеризує ці процеси так: «[Вони] є тривкими настільки, що встановлюють щоденні правила й відкривають таємні види творчості, у яких бентежні диспозитиви й дискурси сьогодення ховаються від нагляду організацій» (Certeau 2018).

У разі використання цієї метафори дослідники міського простору зосереджуються на практиках соціальних акторів чи на послідовності дій, зумовлених конкурентними індивідуальними картинами соціального середовища, в якому відбуваються такого роду контакти. А це актуалізує роботу не так зі «структурами», як з «уявленнями», мінливими картинами світу, які одночасно зумовлюють наші реакції на реальний світ.

Змінність метафор, що лежать в основі теоретичних концептів, іде в парі зі спробами зафіксувати особливості розвитку та перетворення самого міського простору (наприклад, у межах фіксації послідовності змін міста, його переходу від правил гри індустріального суспільства до сучасних станів, для яких у нас є низка вже звичних номінацій: до

суспільства «постіндустріального», «дигітального», «постмодерного» чи до «суспільства вражень», наприклад). Ці змінності призводять і до переформатування того, що, власне, дослідники намагаються зафіксувати як емпіричний матеріал.

Загалом дослідницькі траєкторії зі збирання емпірики щодо динаміки міського життя можна було би, дещо спрощуючи, звести до кількох стратегій. Передусім це пошук змін у структурних характеристиках міст (динаміка міської топографії, перетворення економічних моделей, що зумовлюють значення конкретного міста для регіону чи в масштабі країни, метаморфози структури населення тощо). Саме тут є первинні можливості погляду на місто як на територію, де реалізуються нові економічні чи політичні стратегії (як у теоріях «відкритого міста» чи «креативного міста»). Інший напрям дослідницьких пошуків у соціальному пізнанні зосереджується на фіксації систем змін у процесах символізації міст – інакше кажучи, на дослідженні того, чим місто є для містян з точки зору цих останніх. Елементи культурної пам'яті, стратегії прийняття міста мігрантами, механізми інкорпорації в новий для себе простір – і одночасне пере(с)творення актуальної системи соціальних правил гри: саме це перебуває в центрі уваги цього дослідницького напрямку. Нарешті, третій цікавий напрям – хоча й формально близький до попереднього – це дослідження систем опису міста, мови цього опису та правил і обмежень своєрідного «мовлення містом», чим займаються як кожен містянин у своїй повсякденності, так і науковець, намагаючись концептуалізувати невлонний смисл соціальних процесів у певних просторових координатах, які ми й звикли називати містом. Це своєрідна актуальна гра метафор, за допомогою якої ми присвоюємо (або й нав'язуємо) місту необов'язково іманентні йому смисли; але з моменту вдалого присвоєння цих смислів, місто вже починає перебувати в наперед заданій системі координат, у певний спосіб символізується.

Своєрідне поєднання другого та третього підходів видається доволі плідним для накопичення матеріалу, який міг би пояснювати динаміку актуальних образів міста – тих, із якими містяни мають справу як із певними фоновим знанням, і тих, які вони, в свою чергу, активно переформатують, ресимволізуючи специфічний (і вже закріплений у суспільній свідомості владними агентами) культурний ландшафт¹.

Зокрема, доволі близькою темою тут виявляється проблема культурної (соціальної) пам'яті.

---

¹ Тут ми використовуємо термін «культурний ландшафт» у тому значенні, яке йому надає, наприклад, М. Гримич: як «суб'єктивності сприйняття міста та його метаморфози в колективній та індивідуальній пам'яті» (див: Нгумуч 2017, 22).

«Говорити про Дніпро»: змінності мови влади.

Від робіт М. Гальбвакса ідея про селективний характер культурної пам'яті цілком вкорінена в соціальній гуманітаристиці. Механізми такої селективності спрацьовують принаймні на двох рівнях: 1) на рівні ідеології (яка формується владою – чи радше владами, оскільки ідеологія не вичерпується формальними структурами: як, наприклад, у випадку актуального для недавнього минулого конструкту «радянської людини»); 2) у межах «праксеології» (яка формується «знизу», через практики й фантоми колективних уявлень, впливи персонального, сімейного, етнічного досвіду тощо). Крім того, важливими стають своєрідні «точки збірки»: сукупності подій, дат, фігур та символів, які – в межах конфігурування минулого – виступають «рамками пам'яті», розмежовуючи дозволене та нелегітимне (Halbwachs 2005).

Мовні форми, системи проговорювання дійсності задають словесні конвенції описів соціокультурної дійсності соціальними суб'єктами: вони одночасно полегшують реактуалізацію усталених ідеологій культурної пам'яті – і обмежують їхню варіативність. Оскільки ж владна модель «рамок» культурної пам'яті залежна від ширших ідеологічних систем, що домінують у суспільствах тут-і-зараз, доводиться говорити й про конкурентність такого роду конвенцій.

Для міського простору – і для свідомості містян – існування відносно цілісної картини минулого, своєрідної призми, що дозволяє фіксуватися на певних об'єктах та подіях (і залишати в тіні інші, що перебувають поза межами «рамок пам'яті»), є необхідним елементом формування самосвідомості «мене-як-містянина». Тут завжди є можливість гри між кількома рівнями актуальної картини міста: прямий і безпосередній досвід проживання міста, буквального засвоєння його через фізичні зусилля того, що М. Серто називав «прогулянками» (Serreau 2018, 199-201); досвід попередніх поколінь (своїх сім'ї – або інших представників референтної для людини групи); форми номінації (та перейменування) «звичних» міських просторів (назви вулиць та площ, архітектурні об'єкти та пам'ятники чи пам'ятні знаки, динаміка офіційних форм номінації міського простору).

У цьому ряду доволі цікавим прикладом є історико-краєзнавча література, яка ще донедавна здебільшого могла розглядатися як елемент владного дискурсу². Такого роду тексти дозволяють пропонувати

² Ідеться про ситуацію, характерну передусім для радянського простору, де історико-краєзнавчі розвідки популярного характеру (чи то – орієнтовані на міську спільноту) були ініційовані, підтримувані або принаймні верифіковані офіційною владою; конкурентними щодо владного дискурсу такого роду тексти ставали лише в окремих – і чи не виняткових – випадках, як-от книжка Д. Яворницького, про яку йтиметься нижче.

містянам (якщо не нав'язувати, коли ми говоримо про офіційні картини минулого) не лише опорні фігури, події чи дати, важливі для відтворення цілісної картини історії, важливої для території їхнього проживання, але й набір риторичних прийомів та специфічних «словесних конвенцій», за допомогою яких розбудовується образ міської історії.

У випадку із Катеринославом-Дніпропетровськом-Дніпром можна говорити про принаймні три тексти, які містили цілісний опис міста-історії та існували як конкурентні проекти для створення актуальних рамок пам'яті дніпрян. Це, зокрема, «Історія міста Катеринослава» Д. Яворницького (Iavornitskii 1989), «Місто на трьох пагорбах» М. Шатрова (Shatrov 1966) та колективна праця «Дніпропетровськ: віхи історії. Історичний нарис» (Volebrukh etc. 2001).

Текст Д. Яворницького принципово звертається до минулого (вже на рівні назви, оскільки на 1937 рік, коли книга була написана, такого міста як «Катеринослав» уже не було) – і працює зі словесними та дискурсивними моделями цього минулого. Навіть більше, актуальний – радянський – період згадано у книзі лише на кількох останніх сторінках, а в сюжетах про новий міський устрій використовуються образи та слова, що виходять далеко за межі звичного радянського дискурсу 1930-х років: «З усього того утвориться одне стоверстне, багатолюдне, багате, блискуче місто, свого роду славетний український Манчестер» (Iavornitskii 1989, 156-7) [курсив – С. Л.].

Важливим є й те, що в книзі немає звичної для радянської краєзнавчої літератури центрованості на проблематиці пролетаріату в міському просторі (а «місто заводів» – абсолютно стійкий троп для описів Дніпропетровська весь радянський період). Місто Катеринослав, з точки зору Д. Яворницького, є центром управління та культури (аж до переліку головних подій в історії міста, які стосуються саме до цих локусів – аж до приїзду в Катеринослав О. Пушкіна чи відкриття тут університету чи музею).

Нарешті – і це, здається, найнезвичніше в книзі, – Яворницький охоче надає місце живим голосам свідків подій катеринославського минулого. Для цих «голосів з минулого» максимально релевантно залишається стара, неактуальна для радянської людини, топоніміка міста, а в книзі співіснують два конкурентні наративи: мова офіційних документів Російської імперії, адміністративного життя губернського міста – і мова, яка базується на персональних досвідах проживання «колишніх». І обидва вони – б'ють повз і читачів тодішніх, і читачів теперішніх.

М. Шатров працював з історією Дніпропетровська як журналіст, але одночасно, вже у вступі, фіксує загальні межі історії міста, як він

їх бачить (і одночасно домовляється щодо рамок колективної пам'яті, яка стане актуальною для його читача): «Рассказать читателю, прежде всего, читателю молодому (...) о том, как захолустный степной городок превратился в крупный промышленный центр, как возникла его трудовая армия, как жили, работали, боролись против мрачных сил царизма екатеринославские пролетарии, как пришли они к Октябрю, водрузив над городом алое знамя» (Shatrov 1966, 5). Це, так би мовити, зворотній образ до образу міста, який створив Д. Яворницький: це історія, де розріджений час допролетарського періоду (коли будь-які значущі події транзитні для міста) ущільнюється та набуває значущості лише із перетворенням Катеринослава на «місто заводів»; а «робітничий Катеринослав» дозволяє переходити до усталених і клішованих схем опису дореволюційної реальності. Це час відомих героїв (а знання про них закріплене в топоніміці міста, сучасної для читача – у вулицях та площах імені Гопнер, Бабушкіна, Петровського...).

Одночасно в цій моделі майже немає місця сюжетам з культурного та наукового життя міста – зокрема, О. Поль на сторінках книжки лише згадується (а це ж, по суті, та людина, яка створює релевантний для авторської моделі історії міста «робітничий Катеринослав»), а Д. Яворницький – не згадується зовсім. Говорити про культуру та науку для автора стає можливим лише коли зменшується запал революційної боротьби – у розповідях про часи реакції поміж 1905–14 роками. Крім того, автор зосереджується не так на подіях, як на коментарі до цих подій, пояснюючи читачеві, як саме треба ті сприймати, закріплюючи рамочні конструкції культурної пам'яті, про які писав М. Гальбвак.

Останнім (принаймні в межах офіційного дискурсу) проектом синтетичного опису історії міста Дніпра є книга авторського колективу місцевих науковців та краєзнавців «Дніпропетровськ: віхи історії. Історичний нарис» (знову ж – книга, видана за сприяння та під патронатом міської влади). Книга фактично підбивала підсумок переосмислення міської історії за п'ятнадцять років незалежності України (і, що виявилось доволі важливим, вийшла до світоглядного розколу, який Україна і дніпряни переживали після 2004 року – а тому відображає таку собі суспільно узгоджену на початок 2000-х версію історії міста). По суті, книга виявилася тим нарративом, де важливими стають як збіги, так і відмінності щодо знайомих (і для читачів, і для більшості авторів) тропів радянської ідеологічної машини.

Максимальні зміни в загальній схемі історії міста сталися саме відносно першого періоду його існування. Зокрема, це стосується ранньомодерної доби – чи то передісторії простору майбутнього

Дніпр(опетровськ)а в XV–XVIII ст. Місто фактично ще до свого офіційного заснування включається в ідеологему «козацького краю». Крім того, попри ці нові мотиви, загалом рання історія Катеринослава залишається незмінною: місто отримує свій голос виключно після перетворення на місто промислове. Щоправда, схема «міста-трудівника» доповнюється образами Катеринослава як «Нової Америки». Це вже не звична для радянського дискурсу боротьба двох антагоністичних проєктів: «капіталістичного хаосу» та «пролетарського порядку» – «торговельне багатство» позбувається тут негативних конотацій і стає одним із елементів незмінних характеристик міської ідентичності.

Що ближче стає розповідь до нашого часу, то меншою кількістю персональних доль, голосів та документів послуговуються автори. Головною риторичною фігурою для післявоєнної історії міста стає принцип «як нам усім відомо», що дозволяє ігнорувати розбіжності елементів «соціальних пам'ятей» в умовах реальної відсутності однозначної моделі пояснення переходу від «розвинутого соціалізму» до української незалежності (Legeza 2018).

Загалом можна сказати, що автори офіційних описів міського простору намагалися створити символічні конструкції, які повинні організовувати суб'єктивне сприйняття міського простору для містян, відірваних від інших видів соціальної пам'яті (сімейної, архівної тощо).

«Говорити Дніпром»: можливості та вірогідності ресимволізації міського простору.

Дотичною, але в чомусь, так би мовити, «перпендикулярною» до проблеми формування рамок культурної пам'яті, є проблема (пере)означення соціальними акторами міського простору (або ж – точніше – за словами С. Штретлінг та К. Міщенко, «процесуального простору») (Shtretling, Mishchenko 2018, 3).

Уже згадуване розрізнення М. Серто «місця» та «простору», де за основу протиставлення береться відповідно об'єктність та процесуальність (із усіма ілюзіями «реального» та фантазмами «конструйованого»), цілком вкоренилася в сучасному соціальному пізнанні. Для досліджень міського простору це означало перемикання уваги дослідника зі стійкого, усталеного на те, що формується тут-і-зараз. Важливою тут стає не топографія розподілу міських територій, логіка транспортних потоків чи антропотоків між, наприклад, центральними та спальними районами міста, але логіка фіксації містянами «свого» та «чужого» або змінності практик, за допомогою яких одні й ті самі місця в міському пейзажі змінюють своє значення й призначення

(інколи – навіть протягом доби, відносно від того, яка саме група містян використовує ці простори для власних потреб).

Не можна говорити, що ці практики з'являються лише зараз, за умов якихось докорінних соціальних, економічних чи культурних перетворень³. Вони існували в будь-якому місті в будь-який час, оскільки символічність є чи не більш первинною характеристикою міського простору, ніж його економічне значення; тому і переозначення міських просторів – є серед практик, які соціальна спільнота міста реалізує, так би мовити, «за дефолтом»⁴. Але тут ідеться навіть не про практики влади, а про діяльність знизу – на рівні окремих соціальних груп. Зокрема, в тому самому Дніпрі, прикладами такого символічного переозначення (і переприсвоєння, що не менш важливо) конкретних міських просторів могли би стати історії присвоєння неформальними молодіжними групами території кафе «Ланцюги» («Цепи») за часів Радянського Союзу чи освоєння руїн лікарні «Червоного Хреста» рольовиками гри «S.T.A.L.K.E.R.» у 2000-х (останній випадок тим більш цікавий, бо залишки лікарні були по інший бік вулиці від Дніпровського управління СБУ).

До цієї проблематики максимально дотична концепція Ч. Лендрі. Розділяючи міську інфраструктуру на «жорстку» та «м'яку» (цілком у значенні вже згаданих «місця» та «простору» М. Серто), Лендрі додає до «м'яких» характеристик не лише практики чи символізацію, але й систему зв'язків і взаємодій між людьми, що стимулює поширення інформаційного потоку між індивідуумами та організаціями.

Певним розвитком цієї системи поглядів на міський простір стала концепція «креативного міста» – зокрема в тому, що стосується ідей Р. Флориди, який дещо утопічно намагається говорити про місто передусім як про простір креативності, де соціальні суб'єкти отримують змогу реалізовуватися в режимі тут-і-зараз. Важливими в цьому плані стають спроби надати нового значення концепту людського капіталу, але не менш важливими є ідеї зрощення потенційності цього останнього із територіальними та просторовими характеристиками сучасного міста. Слідом за Д. К. Саймонтоном, Р. Флорида фіксує дві характерні особливості міста як простору, який генерує та стимулює креативність. Це, по-перше,

³ Щодо переозначення символічних просторів Катеринослава-Дніпропетровська-Дніпра за змін «великої політики» див., наприклад: Легеза, С. Сучасне місто як символічний простір: «місце», «знаки», «зв'язок часів» (на прикладі м. Дніпропетровська). У: О. Міхєєва та ін. Соціологія міста. Донецьк, 2010, с. 446-452.

⁴ Тут – у буквальному значенні з комп'ютерного сленгу: «by default» – програмний пакет, який встановлюється незалежно без бажань користувача, до свідомого вибору цього останнього.

накопичення взірців для наслідування (у системах соціальних агентів, які актуалізовані в місті – як могли би сказати ми); по-друге, – це продукування культурної гетерогенності (як звичної характеристики сучасного міста) (Florida 2018, 193-4). Місто має заздалегідь встановлені правила гри (які активно інкорпорує «нові містяни» чи наслідують «постперші» покоління міських жителів за самим фактом соціалізації в міському просторі); місце є простором змін та складної гри можливостей ансамблів капіталів.

Відповідно інтерес становлять спроби фіксації особливостей Дніпра як «креативного міста» (як у потенції – з позиції соціальних акторів, так і в реальних проявах – в існуванні точок креативності чи то точок, пов'язаних із ідеєю створення складних систем взаємодії потенційних носіїв змін міського простору).

Відразу відзначу, що можливість працювати із процесуальними просторами міста в розумінні пошуку «точок активної креативності» стикається із необхідністю відпрацювання специфічних методів (які радше наближались би до методів соціальної антропології); у першому ж наближенні можна зафіксувати деякі особливості роботи із креативними просторами м. Дніпро на рівні «місць» та сприйняття цих останніх соціальними акторами⁵.

У межах попереднього соціального картографування територій творчих індустрій у м. Дніпро привертає увагу те, що молодь в якості таких майже не фіксує звичні (якщо не сказати традиційні), здавалося б, місця творчої потенційності: офіційні театри, музеї, бібліотеки тощо. Натомість чітко бачимо присутність в уявленнях студентської молоді специфічних міських креативних просторів, які доволі часто створювалися без зв'язку із офіційною політикою владних інституцій. Це, зокрема, лофт-простори (представлені в м. Дніпро в єдиному поки що варіанті арт-простору «Fabrika»); але він майже еталонний з погляду «ідеології» місць такого типу: займає реконструйовану територію промислової зони – колишню швейну фабрику Володарського в центральній частині міста; це система коворкінгів (зокрема й на базі місць проживання студентів – як «Кузня української інтелігенції» на базі гуртожитку № 2 Дніпровського національного університету); це, нарешті, арт-простори (найбільш відомим тут є проєкт «Арт-квартал»,

⁵ Зокрема, я спираюся на дослідження, яке здійснювали співробітники кафедри соціології Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара «Оцінка розвитку творчих індустрій в просторі міста Дніпро» (листопад-грудень 2018 р.; № 400); дослідження передбачало анкетування студентів ЗВО м. Дніпро, пов'язаних у межах обраної професійної освіти із подальшою творчою діяльністю. Детальніше про дослідження див.: Андронova, В. Творчі індустрії в контексті зміни міського простору. У зб.: *Соціологічні дискурси: матеріали II Міжвузівської наукової конференції молодих учених (м. Дніпро, 12 грудня 2018 року)*. Дніпро, 2018, с. 3-8.

який активно працює не тільки із «місцем», але й з «простором» – у тому значенні, в якому його вживають М. Серто та Ч. Лендрі).

Одночасно можливо фіксувати певні розриви між знанням молодих людей про такі креативні простори в місті та їхньою готовністю реалізуватися в цих межах. Зокрема, за загальної впізнаваності наявних у м. Дніпро креативних просторів (ступінь відомості цих об'єктів для респондентів був не менший за 40 %, це доволі високий показник), відповідь про достатність таких просторів «показала» дещо інші цифри: загалом лише кожен третій респондент погодився із твердженням щодо достатності числа просторів для розвитку творчих індустрій у Дніпрі (а от сумніви висловили більш ніж дві третини респондентів). В оцінці характеристик життя, які забезпечує місто (і які, на думку дослідників, фіксуються як характеристики стилю життя, притаманного креативному класу), максимальну оцінку мали такі: незаперечним лідером, з точки зору студентської молоді, виступала насиченість міського простору Дніпра яскравим культурним дозвіллям (до 75 % опитаних); майже такий самий високий результат мала оцінка респондентами ступеня насиченості спортивного дозвілля (маючи на увазі бекграунд футбольного простору міста); чимала, з точки зору опитаних, насиченість м. Дніпро просторами для проведення міських публічних та розважальних закладів. Натомість коли респонденти переходять від характеристик, так би мовити, загального плану до тих, які безпосередньо стосуються їхнього творчого життя (в його реальності або ж потенційності), картина ускладнюється. Зокрема, не більше 40 % опитаних погоджувалися (з різним ступенем згоди) про достатність у Дніпрі просторів для власних творчих проєктів.

Оцінка специфіки та структури окремих творчих просторів м. Дніпро молоддю також є доволі показовою (маючи на увазі, що такого роду оцінки певною мірою умоглядні – оскільки між потенційністю та безпосереднім досвідом самореалізації є чимала дистанція). Найвища кількість респондентів (більш ніж 55 %) відзначила як важливий, на їхній погляд, елемент проведення в місті великої кількості заходів, орієнтованих на розвиток креативності мислення (олімпіади, конкурси, фестивалі тощо); у межах 35-39 % – кількість респондентів, які відзначають як реалії Дніпра розвиток культурних кластерів та розвиток малого та середнього бізнесу. А от розвиток інноваційної сфери та формування інноваційних кластерів в просторі міста є помітним лише для незначної кількості опитаних (від 15 до 5 %).

Відповідно й проблемні моменти в наявних елементах креативності в місті фіксуються в діапазоні від думки про недостатню підтримку

креативних спільнот владою та бізнес-структурами (цей варіант вибрали більше 65 % респондентів) до відсутності доступу креативної спільноти до фінансових ресурсів (близько 50 % опитаної молоді).

Безперечно, таке зовнішнє оцінювання можливостей та проблем розвитку кластерів інноваційності та креативності в місті повинно бути доповнене поглядом зсередини – ретельним аналізом особливостей функціонування тих реальних місць та просторів, які можуть бути пов'язані із практиками креативності. Але й такого роду «зовнішній» погляд з боку потенційних носіїв креативних практик чимало говорить про саму систему очікувань студентської молоді щодо власної самореалізації. Сприйняття міського простору як комфортного або ж незручного для соціального суб'єкта майже завжди має за наслідок зростання міграційних настроїв цих останніх (у межах проведеного дослідження два з п'ятих опитаних висловлювали відносно чітке бажання шукати самореалізацію поза м. Дніпро).

Отже, певний розрив між оцінкою зовнішніх обставин та рефлексивністю своєї включеності в міський простір потребував би подальших уточнень саме в значенні вивчення не так структурних одиниць «реального» простору міста, як систем практик, що навколо нього виникають – зокрема й спонтанно (як, наприклад, у відкритих суспільних просторах м. Дніпра – таких, як міська набережна чи присвоєні та освоєні молоддю площі міста). Образ міста, який існує в свідомості містян, раз у раз стає значно вагомішим за реальні об'єктивні структури, нехай навіть актуалізовані на рівні діяльності суспільних груп. Називаючи, створюючи цілісний опис міського простору, ми спричинюємо змінність уявлень про нього – а отже, і змінності реакцій та практик у цьому просторі. Отже, ідеться і про можливості змін оптики описів міста як об'єкта соціологічного дослідження.

References / Бібліографія

Andronova, V. Tvorchі industrii v konteksti zminy mis'koho prostoru. U zb.: *Sotsiologichni dyskursy: materialy II Mizhvuzivskoi naukovoi konferentsii molodykh uchenykh (m. Dnipro, 12 hrudnia 2018 roku)*. Dnipro, 2018, s. 3-8. (In Ukrainian)

Андропова, В. Творчі індустрії в контексті зміни міського простору. У зб.: *Соціологічні дискурси: матеріали II Міжвузівської наукової конференції молодих учених (м. Дніпро, 12 грудня 2018 року)*. Дніпро, 2018, с. 3-8.

Bolebrukh, A. ta in. *Dnipropetrovs'k: vikhy istorii. Istorychnyi narys. Dnipropetrovs'k*, 2001. (In Ukrainian)

Болебрух, А. та ін. *Дніпропетровськ: віхи історії. Історичний нарис. Дніпропетровськ*, 2001.

Certeau, M. *Prohulianky mistom*. U zb.: K. Mishchenko, S. Shtretlinh (red.), *Rukhlyuyi prostir*. Kyiv, 2018, s. 192-211. (In Ukrainian)

Серто, М. *Прогулянки містом*. У зб.: К. Міщенко, С. Штретлінг (ред.), *Рухливий простір*. Київ, 2018, с. 192-211..

Florida, R. *Homo Creativus: Iak novyi klas zavoiovuie svit*. Kyiv, 2018. (In Ukrainian)

Флоріда, Р. *Homo Creativus: Як новий клас завойовує світ*. Київ, 2018.

Halbwachs, M. Kollektivnaia i istoricheskaia pamiat. *Neprikosnovennyy zapas*, no. 2/3, 2005, s. 9-27. (In Russian)

Хальбвакс, М. Коллективная и историческая память. *Неприкосновенный запас*, № 2/3, 2005, с. 9-27.

Hrymnych, M. Kulturnyi landshaft: terminolohichniy ekskurs. U zb.: *Kulturnyi landshaft Kyieva ta okolyts'*, t. 1. Kyiv, 2017, s. 10-25. (In Ukrainian)

Гримич, М. Культурний ландшафт: термінологічний екскурс. У зб.: *Культурний ландшафт Києва та околиць*, т.1. Київ, 2017, с. 10-25.

Legeza S. Suchasne misto iak symvolichniy prostir: «mistse», «znaky», «zviazok chasiv» (na prykladi m. Dnipropetrovs'ka). U: O. Mikheieva ta in. *Sotsiologhiia mista*. Donetsk, 2010, s. 446-52. (In Ukrainian)

Легеза, С. Сучасне місто як символічний простір: «місце», «знаки», «зв'язок часів» (на прикладі м. Дніпропетровська). У: О. Міхеєва та ін. *Соціологія міста*. Донецьк, 2010, с. 446-52.

Legeza, S. Transformatsii sotsialnoi pam"iati v istoriko-kraieznavchykh opysakh mista. U: *Osobyist' i sotsialni instituty v urbanizovanomu suspil'stvi: misto Dnipro*, t. 1. Dnipro, 2018, s. 162-90. (In Ukrainian)

Легеза, С. Трансформації соціальної пам'яті в історико-краєзнавчих описах міста. У: *Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро*, т. 1. Дніпро, 2018, с. 162-90.

Shatrov, M. *Gorod na trekh kholmakh*. Dnepropetrovsk, 1966. (In Russian)

Шатров, М. *Город на трех холмах*. Днепропетровск, 1966.

Shtretling, S., Mishchenko, K. Perednova. U: *Rukhlyuyi prostir*. Kyiv, 2018, s. 6-11. (In Ukrainian)

Штретлінг, С., Міщенко, К. Переднова. У: *Рухливий простір*. Київ, 2018, с. 6-11.

Tönnies, F. *Spil'nota ta suspil'stvo*. Kyiv, 2005. (In Ukrainian)

Тьоніс, Ф. *Спільнота та суспільство*. Київ, 2005.

Weber, M. *Gorod*. Moskva, 2017. (In Russian)

Вебер, М. *Город*. Москва, 2017.

Iavornitskii, D. *Istoriia goroda Ekaterinoslava*. Dnepropetrovsk, 1989. (In Russian)

Яворницький, Д. *История города Екатеринослава*. Днепропетровск, 1989.

Simmel, G. Velyki mista i dukhovne zhyttia. I, chyslo 29, 2003, s. 315-25. (In Ukrainian)

Зіммель, Г. Великі міста і духовне життя. I, число 29, 2003, с. 315-25.

Legeza Serhii Valeriiovych

Candidate of Historical Science, Associate Professor

Oles Honchar Dnipro National University

72 Gagarina Avenue, 49000, Dnipro, Ukraine

Email: slegesa@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3767-5848

BIG CITY AS A 'VOICE' AND 'IMAGE' (ON MATERIALS OF THE CITY DNIPIRO)

The article explores how the basic approaches in socio-humanitarian knowledge about city studies have changed. More specifically, there are some changes in the system of metaphors, which serve as a basis for studying the city space. A gradual shift from "real" space metaphors domination to the constructed dimensions is the main tendency. "Imaginary" and "symbolic" are now the core elements of the urbanistic studies. Therefore, the issue of symbolization of such places is becoming more interesting than the studies of the city topography and real objects or groups that constitute interconnected territorial units. The paper presents the results of researching the images of

“creative city” as perceived by the student youth of Dnipro. The author of the article defines the differences between the above-mentioned images and the reality of Dnipro. There are several explanations of such differences. On the one hand, the youth notices the elements of the objects of the city space that fit into their ideology of creativity (some of the places-symbols, as co-workings, are important because of mere fact of their existence). On the other hand, during the process of one’s self-realization, they can face practical problems, and symbolization becomes less important. Since there are also some changes in symbolization of the city space (from changes in the holistic descriptions of the city to the dynamics of the topographic nomination system), the evolution of the generalized image of the city, which is incorporated into the citizens’ consciousness, becomes an interesting issue. The official discourse that is available for the citizens due to historical literature becomes one of the competitive projects. The article discusses the dynamics of the symbolization of the history of Katerynoslav-Dnipropetrovsk-Dnipro in traditional, soviet, and post-soviet projects. The author of the paper demonstrates the logic of changes in the systems of events and characters, which help to present the history of the city to the locals within each of the projects.

Keywords: *urban studies, city space, symbolic descriptions, cultural landscape, the discourse of power.*

Легеза Сергей Валерьевич

кандидат исторических наук, доцент

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Просп. Гагарина, 72, 49000, Днепр, Украина

Email: slegesa@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3767-5848

БОЛЬШОЙ ГОРОД КАК «ГОЛОС» И «ОБРАЗ» (НА МАТЕРИАЛАХ ГОРОДА ДНЕПРА)

В статье рассматриваются изменения в базовых подходах к изучению города в социально-гуманитарном познании. В частности, речь идет об изменениях в системе метафор, которые лежат в основе исследований городского пространства. Главной тенденцией тут остается постепенный переход от доминирования метафор «реального» пространства в сторону сконструированных величин. «Воображаемое» и «символическое» становится неотъемлемым

элементом урбанистических исследований. Поэтому достаточно интересными становятся исследования не столько городской топографии или реальных объектов/групп, что создают взаимосвязанные территориальные единицы, сколько проблема символизации таких мест. В частности, в статье представлены результаты исследования образов «креативного города», которые существуют в представлениях студенческой молодежи г. Днепр. Зафиксированы определенные расхождения этих образов с реальями Днепра. Расхождения эти могут быть пояснены двояко: с одной стороны, молодежь прежде всего обращает внимание на те элементы подобного рода объектов, которые совпадают с усвоенной ими идеологией креативности (где определенные места-символы, как, например, система коворкингов, важны уже самим фактом своего существования); с другой, при любых попытках самореализации в такого рода креативном пространстве пользователь сталкивается с целым рядом преимущественно практических проблем, где символизация отступает на второй план. Поскольку можно отметить и изменения в правилах символизации городского пространства (от изменений в целостных описаниях города до динамики в системах топографической номинации), интересной проблемой становится эволюция обобщенного образа города, инкорпорированного в сознание горожан. Одним из конкурентных проектов тут становится дискурс, который доступен для горожан благодаря историко-краеведческой литературе (в условиях предыдущей идеологической ситуации – максимально официальный). В статье рассмотрена динамика символизации истории Екатеринослава-Днепропетровска-Днепра в границах, по крайней мере, трех проектов: традиционного, советского и постсоветского. Представлена логика изменений в системе событий и персонажей, при помощи которых история города презентуется в рамках каждого из проектов для горожан.

Ключевые слова: урбанистические исследования, пространство города, символические описания, культурный ландшафт, дискурс власти.